

Ohannes Kılıçdağı: Soykırımın zemini ve ateşleyicisi

Posted on 20/05/2015

Geçen haftaki yazıda, genelde soykırımlara, özelde Ermeni Soykırımı'na, mikro yani bölgeler ve bireyler ölçeğinde mi, yoksa makro yani siyaset, hukuk, ideoloji, uluslararası ilişkiler ölçeğinde mi bakmalı konusunu ele almıştık. “Nereden bakmalı?” sorusunun literatürde genişçe tartışılan bir başka boyutu da zamandır. Yani, soykırımı açan sebepleri veya faktörleri tartışırken zamanda ne kadar geriye gitmeliyiz? Başka bir deyişle, soykırımın kısa vadeli sebepleri ile uzun vadeli sebepleri arasındaki nasıl bir ilişki vardır? Hangisi daha belirleyicidir?

Uzun vadeli sebeplere odaklanmak, geçen hafta birey hikâyelerine odaklanmak için söylediğimiz gibi, iki tarafı keskin bir bıçak. Bir taraftan, uzun vadeli veya yapısal nedenleri görmeden ve konuşmadan soykırımı anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Öte yandan, uzun vadeli faktörlere fazla odaklanmak sizi çizgisel bir kaçınılmazlık, ya da tarihyazımında kullanılan tabirle teleoloji tuzağına düşürebilir. Tarihi, mekanizması o son noktaya varmak üzere kurulmuş bir saatli bomba gibi tasavvur etmeye başlayabilirsiniz. Örneğin, Ermeni Soykırımı'nda İslam'ın kitleleri mobilize edici ve yapılanları meşrulaştırıcı rolüne bakarak, Ermeni Soykırımı'nı anlatmaya “Her şey İslam'ın doğuşuyla başladı” diyerek başlarsanız, bu türden ve yanlış bir iş yapmış olursunuz. Öte yandan, İslam hukuku üzerine bina edilmiş millet sisteminin Müslüman olmayanlara bakışının ve bunun 19. yüzyılda modern hukuk ve demokrasi dinamikleriyle girdiği çatışmayı ve ortaya çıkan gerilimi soykırımın zeminini oluşturan faktörler arasında saymazsanız, eksik bir iş yapmış olursunuz. Aynı, geçmişi soykırımdan onlarca yıl geriye giden, özellikle Doğu vilayetlerinde ama kesinlikle orayla sınırlı olmayan, arazi gaspları neticesinde biriken gerilimi hesaba katmazsanız yapacağınız gibi.

Bütün uzun vadeli ya da yapısal faktörlerin, soykırımın zeminini oluşturduğu söylenebilir. Soykırım öncesi etno-dinsel topluluklar arası ilişkiler ve algılar da bu zeminin mühim bir parçasıdır. Bu mesele gazete sayfalarında tüketilecek bir konu değil ama, Müslüman toplulukların soykırım öncesinde Osmanlı Ermeni toplumu -ve diğer Hıristiyanlar- hakkındaki fikir ve algılarını çok iyi örnekleyen bir anekdottan bahsetmek istiyorum. İttihat ve Terakki'nin resmî yayın organı gibi çalışan Tanin gazetesinin yazarlarından Ahmet Şerif, II. Meşrutiyet sonrası Anadolu gezisine çıkıyor, şehir şehir, kasaba kasaba gezip izlenimlerini gazetede bir yazı dizisi olarak yayımlıyor. Gittiği her yerde, kendi tabiriyle hem İslam okullarını, hem de Ermeni ve Rum okullarını ziyaret ediyor. Aslına bakarsanız bir müfettiş gibi teftiş ediyor. Okulun fiziksel durumuna bakıyor, hocalarını ve öğrencilerini "imtihan ediyor." Her seferinde Ermeni okullarına övgüler düzüyor. Hemen her yerde vardığı sonuç aynı: İslam okulları "dökülürken", Ermeni okulları "almış başını gidiyor." Bütün bu gözlemler üzerine, gazetede bir yazısında, Müslümanlara hitaben şunları söylüyor (Bu ifadeleri Türk Tarih Kurumu yayınlarından 'Anadolu'da Tanin' adlı kitapta bulabilirsiniz; kitap elimin altında olmadığı için ifadeleri kelime kelime değil mealen aktarıyorum): "Eğitimi geliştirmek için çok çalışan ve hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan Ermeni vatandaşlarımızı kutlamak benim borcumdur. Fakat, bir tembellik uykusunda olan ve ağzı açık her şeyi devletten bekleyen Müslümanlara, uykudan uyanıp insanlıklarını hatırlamaları için hemşerilerini taklit etmeleri gerektiğini hatırlatmak da benim görevimdir. Emin olabilirsiniz ki bugün çok çalışmaz ve özellikle çocuklarımızı eğitmezsek gelecek bizim değildir. İşlerinizde, sizden her bakımdan ilerde olan ve daha müreffeh yaşayan Hıristiyan vatandaşları taklit ediniz." Başka bir yazısında da askerlik ve dolayısıyla subaylık işinin Hıristiyanlara da açılacağına atıfla şunları söylüyor: "Emin olun ki Artin ve Yorgi temel eğitimlerini almış olarak ve belli bir tecrübeyle orduya katılacaklar ama Mehmet'in bütün bunları öğrenmesi için üç-beş ay geçecek. Bu demektir ki, kışlanın kapısında Yorgi ile Mehmet arasında beş aylık bir fark olacaktır. Bu, orduyla da sınırlı değildir. Her türlü görevde bu tehlike vardır." Burada 'biz' diye bahsettiği, Müslümanlar. Aslında ilk bakışta Ermenilere bir övgü var ama vurguladığım ifadelerden açıkça anlaşılacağı üzere, onları kendi inisiyatiflerini daraltacak bir tehdit olarak konumlandırıyor ve halkı bu konuda

uyarıyor. Bu da bize, soykırımın sosyolojik altyapısı konusunda bir ipucu veriyor.

Fakat, soykırımın zeminini oluşturan uzun vadeli faktörlerin hiçbiri soykırımın kaçınılmaz olduğu anlamına gelmez. Nitekim, yukarıda saydığımız faktörler onlarca yıldır mevcuttu ama 'olay' daha önce değil, 1915'te patlak verdi. Neden? Bu soru bizi kısa vadeli sebeplere getirir ki, orada da başta I. Dünya Savaşı, siyasi partiler arasındaki konjonktürel ilişkiler olmak üzere birçok faktör sayılabilir. Uzun ve kısa vadeli sebepler arasındaki etkileşim ve hangisinin belirleyici olduğu karmaşık bir konu ama bütün bunları tartışırken asıl kritik soru şu: Soykırım(lar)a giden yolda geri dönülemez bir nokta saptamak mümkün müdür? Başka bir deyişle, olay dizgesi içinde işlerin 'çığırından çıktığı' tek bir olay veya an var mıdır? Varsa ve bunu saptayabiliyorsak, bu, gelecek soykırımları önlemek için teorik çıkarımlar yapmamızı sağlar mı?

Kaynak: Agos.com.tr